

Sík Sándor: Szent magyarság

V. Szent Erzsébet: női eszmény.

„Szeretteim, legyetek az Igének cselekvői és nem csupán hallgatói.” (Jak. 1,22.)

Az első árpádházi szentek hatalmas királyi alakjai után: Szent Erzsébet új világ, új szépség, új mélység. István, Imre, László: országintéző, nemzetalkotó nagyok, Erzsébetet legszívesebben úgy emlegeti a keresztény világ, mint a kedves Erzsébetet. István, Imre, László: a magyarság nagy célkitűzői, a magyar lélek nagy útmutatói, - Szent Erzsébetről a legenda szerint születésekor megjövendöli az erdélyi varázsló, Klingsor, hogy „Vigasztalására lesz a föld minden népének."

Szent László a férfiúi eszmény legszebb példája: Erzsébet a női eszmény megtestesülése. A férfiúi eszményről elmélkedvén, Szent László példájában az erőnek és a szolgálatnak kettős fővonásában találtuk meg a legjellemzőbbet: voltaképpen ugyanez a lényege a női eszménynek is, csak a kettőnek kifejlődési iránya fordított. A férfiúi eszmény az erőből indul ki, és az erő tisztul, finomodik addig, amíg odaadássá, szolgálattá nem szellemül át. A női eszmény lényege az odaadás, amelyben úgy kifejlődik a lélek ereje, hogy végül hősiességgé nő. Lényegében egy a kettő. Mind a kettő: erő. Ki kételkedhetne benne, hogy a nő nem kevésbé erős, mint a férfi. A keleti bölcs arra a kérdésre, hogy mi a legerősebb a világon, azt felelte: „A legerősebb nem a harcos, nem az oroszlan, nem a vihar, hanem az édesanya." És a szeretet a lényege mindkettőnek. A férfiúi erő célja, egyetlen értelme a szeretet; a női odaadás a szeretet legyőzhetetlen erejével válik hősiességgé.

Isten gondolata a férfiúról és nőről lényegében ugyanaz, de ez a lényeg két különböző módon valósul meg. Már a paradicsomban más feladatot tűz az Úr Ádám elé, - hogy uralkodjék a világon - és Éva elé, akit azért teremtett, hogy legyen segítője Ádámnak. Uralkodni: alkotni, hivatást gyakorolni, küzdeni valamiért, egy személytelen, személy-feletti eszméért, ügyért, elvért, - íme, a férfiúi hivatás. Segíteni: vagyis küzdeni személyért, vagy személyekért, személyekben megtestesülő eszméért, - íme, a nő Isten-rendelte része a földön. Ebből természetszerűen adódik a férfiúi hivatás számára az a tevékenységi terület, amit nagy életnek szokás nevezni: közélet, társadalom, tudomány, gazdaság, politika, történelem. A nő számára: amit kis életnek szoktak mondani: a család. Isten mentsen azonban, hogy valaki ezt a „kis élet"-et kisebb jelentőségűnek, kisebb értékűnek vélje. Mivé lenne az egész ú. n. nagy élet, ha nem volna a kicsi, ahonnan kiindulunk, ahol melegsünk, ahonnan erőnköt merítjük, ahová visszatérünk: az anyák, hitvesek drága szent köre. Játék, hiúság, káprázat ehhez képest az a kevély nagy élet: az emberiség legnagyobb, legmélyebb titkai itt rejtőznek, itt fakadnak. Óriási erő a szeretet, nem fér el a kis női életkör szűk, de életadó keretei közt. Kinő belőle: a belőle származó, rajta erősödő, erőt belőle szívó férfi-egyénségekben életintéző tényezővé válik. Egy-egy kivételes, nagyszabású asszonyi egyéniség pedig önmagában valósítja meg a szeretetnek ezt a világmegváltó kitágulását: a család falai közül belenő a nagy világ arányaiba: egy egész világot felmelegít belőle a hősivé nőtt női életelv, a szeretet. A nagyok közt is a legnagyobb példák egyike erre Szent Erzsébet élete. A természetes, a családi, a házi-köri női hivatás, a kegyelem erejéből természetfelettivé nő benne. A szeretet, amely kiindul a maga természetrendelte kis köréből, a maga családjából, kitárul, megnő, óriásira nő benne és az egész világra sugározza fényét, melegét.

Szent Erzsébet elsősorban az igazi nőiesség: a személyes, a kiskörű szeretet hőse. Ha magunk elé állítjuk a róla fennmaradt rengeteg legenda és történelmi feljegyzés világánál, az első tekintetre egy kedves, szép, fiatal, szerelmes, boldog hitvest látunk magunk előtt. A hitves eszményét. Már menyasszony korában megkapja az embert bájos, szemérmesen, de

tudatosan odaadó, jegyesének, leendő hitvesének mindent alárendelő hűsége és kitartása. Hiába akarják megfélemlíteni, senki sem képes lemondásra bírni arról, akit szeret. Házassága a boldog, szép, mindenki számára épülésül, gyönyörűségül, erőforrásul szolgáló családi életnek csodaszép képét tárja elénk. Erzsébet és Lajos, - az ideális lovag, - az ő férje, az ő „testvére” (mint szólítani szokták egymást), a maguk három gyermekével, boldog családjuk körében: szívmelegítő jelenség. Milyen megható, kedves vonásokkal mutatja meg hitvese iránti szeretetét, amikor (Erzsébet - ha ösztönét követi: maga az igénytelenség!) ékes ruhákat ölt magára, csak azért, hogy férjének tessenek. Amikor az udvari lakomáknál, minden hagyományos szokás ellenére, férje mellé ül, mert nem akar elmozdulni mellőle. Amikor a templomban rajtakapja magát egyszer - a legenda egyik legkedvesebb, legemberibb mozzanata! -, hogy nem a szent cselekményre gondol, hanem férjén felejtette szemét. Amikor következetesen elkíséri mindenhol, ünnepekre, utazásokra, vadászatokon mellette lovagol; ha elválik tőle, gyászruhát ölt mindaddig, amíg viszont nem látja. De leghatalmasabban mutatja az ideális hitves képét az a rettentő szerencsétlenség, a nagy végső válás, amikor férje elindult a kereszteshadjáratba, ahonnan sohasem tért vissza. Sokáig nem meri megmondani Erzsébetnek, hogy letette a kereszteshadra elkötelező fogadalmat. Erzsébet úgy találja meg a tarsolyában véletlenül a keresztes-jelvényt; megdöbben, megnémul, majd egyetlen kiáltásban tör ki: „Testvérem, ha nincs az Isten akarata ellen, maradj velem!” Amikor pedig látja, hogy nem lehet megváltoztatni a fogadalmat, lóra ül és elkíséri az ország határáig. Ott elbúcsúzik tőle, de aztán még egy napig lovagol vele. Ott újból elbúcsúzik, aztán még egy második nap is vele lovagol. Már egészen vele akarna menni, de nem hagyhatja el gyermekeit, kénytelen visszafordulni. Úgy viszik haza, félig holtan. Ettől kezdve gyász az élete. Végre megjön a még súlyosabb gyász, férjének halálhíre. Erzsébet felsikolt: „Mindennek vége! Meghalt az egész világ!” Nyolc napig nem tér magához a sírástól. Aztán fogadalmat tesz, hogy többé nem megy férjhez; állja is ezt a fogadalmat, akkor is, amikor II. Frigyes császár kéri feleségül. Ime az ideális hitves képe!

De ez az ideális hitves ép olyan ideális anya is. Férjének halála után egész tevékenysége rászoruló három gyermekéé. Innen kezdve egész élete az üldözések, megpróbáltatások, megalázások szakadatlan sorozata. Kiűzik várából, megfosztják méltóságától, mindenétől. Mindez nyilvánvalóan azért történt, mert nem hajlandó lemondani sógora javára fiának fejedelmi jogairól. Amikor menekülni látjuk várából, télnak idején, éjnek éjszakáján, kis gyermekeivel, - a legkisebb majdnem csecsemő még, - nem a szenvedő anyai szeretet és csodálatos nőiség képét látjuk-e magunk előtt? - De a hitves és anya mellett felismerhetjük benne a háziasszonyt is. Megható adatokat olvasunk róla, hogy mint iparkodik megállni úrasszonyi helyét, vezetni nagy házát, ott lenni férje mellett, amikor mint a vár asszonyának és tartományi fejedelménőnek, ott kell lennie. Bizonyos, hogy kedve ellenére, de megtesz mindent, ami telik tőle, csakhogy betöltse az ideális asszony hivatását.

De a mély női lelket nem tudja mégsem úgy eltölteni a személyes szeretetnek ez a természetes kis köre, hogy mindenestül lefoglalja. Jaj is volna a léleknek, ha ridegen el tudna zárkózni mindenki másától. A csak személyes eszménynek élő nőt, akit mindenestül betölt az ő családi köre, és nem tud továbbnézni, egy állandó veszély fenyegeti: a családi önzés alattomos betegsége ez, amely mindenestre kevésbé aljas az egyéni önzésnél, de végzetességben mindenképpen versenyez azzal, sőt talán még felül is múlja. A családi önzésbe belemerevedett lélek tudniillik legtöbbször nem eszmél rá a maga betegségére, talán még erénynek is nézi

bűnét, így aztán igen nehezen tud kiemelkedni belőle. Pedig az önzésnek ez az előkelőbbnek látszó faja is nem egyszer valósággal elaljasítja, a családján kívül állókkal szemben egyenesen pogányul kegyetlenné tudja változtatni a szeretetre termett lelket. Első természetesen a család; de nem úgy, mintha mások nem volnának, vagy született ellenségek volnának. Az igazi szeretet pedig nem ismer korlátokat. Az hőiesen odaadja magát a kis kör szolgálatának, mégis ki tudja szélesíteni Isten segítségével a maga szeretetét; jut belőle másoknak is, mindenkinek, akiket Isten a közelébe hoz.

Szent Erzsébet példája ékesszólóan mutatja ezt. Hitvesi szeretetét, női odaadását mindenki számára szóló egyetemes szeretetté tudja tágítani. Mindenekelőtt nagyszabású jótekonysággal. Nemcsak férje, gyermekei, házanépe számára van gondja; mindenkinek jut nála anyagi és erkölcsi segítség, aki rászorul. A legenda semmiről sem tud annyi kedves adatot, mint irgalmassági cselekedeteiről. A képek, melyeket a művészet alkotott róla, a költemények, amelyek ünneplik, mind a jótekonyság angyalát dicsőítik benne. Már gyermekkorában, II. Endre apai udvarában: a szegények közt, a betegek közt, az éhezők közt érzi magát legjobban. Fel van jegyezve, hogy amikor tehette, a kis Erzsébet beosont a konyhára és kosárszámra cipelte az ételt a szegényeknek. A magyar legenda ebbe az időbe, négyéves korába helyezi az ismert rózsacsodát is. Thüringiai fejedelemlő korában pedig az egész környéknek angyala. Ismeretes a poklos története, kit a legenda szerint férje ágyába fektetett, és drága kincsként őrizzük a rózsacsodát: a szent, kötényében a kenyérből vált rózsával, talán legköltőibb példája, de a legendán túl egyszersmind történelmi jellemzője is annak a nagyszerű jótekonyságnak, mely egész életét betöltötte.

De nagystílusú szeretete nem marad meg csak a jótekonyságnál. A jótekonyság és az irgalmasság nagy dolog, gyönyörű erény, de amíg csak jótekonyság, még mindig megfér vele az önzésnek egy kifinomult neme. Adni: jól esik, az embert meglegedés tölti el: olyan könnyen elfogja az embert az öntetszelgés! És olyan könnyen kielégül kötelességérzetünk, szeretetigényünk, irgalmassági kötelességtudatunk és felelősségérzetünk, azzal a pár fillérrel, azzal a kis adománnyal, amely nem is esett nehezünkre és mégis jólesett! Olyan hamar elhitetjük magunkkal, hogy már eleget is tettünk az irgalmasság elemi kötelességének, a felebaráti szeretet súlyos felelősségének! Az irgalmasságon, értelmes jótekonyságon túlmenő, a tervszerű, tudatos, kötelességszerű szeretet, a szociális szeretet is Erzsébetben találja meg ebben a korban talán legszebb példáját. Már maga az is, ahogyan adakozik, mutatja, hogy nem pillanatnyi felhevülésről, nem a lelkiismeret megnyugtatójáról van itt szó, hanem egy Istenből élő, nagy szeretet tervszerű, kötelességszerű tudatos odaadásáról. Legjobban szereti személyesen keresni fel a szegényeket és házukhoz vinni el adományait, hogy megbizonyosodjék, kinek, mit, hogyan kell adnia. Fontosabbnak tartja az erkölcsi beavatkozást az anyaginál. Egy kedves adatot hoz a legenda erre: Egy lusta öregasszonyt, aki nem akart dolgozni, csak koldulni, saját kezével megvesszőzött. Milyen mai az az adat is, hogy akárhányszor nem adott sem ételt, sem pénzt a szegényeknek, hanem szerszámot a kezükbe, és aratni küldte őket. Munkát, nem alamizsnát, nem megalázó adományt; önértéket adó munkát, és annak jogos, kijáró jutalmát. Hogy megnő az értéke, jelentősége a nagy jótekonyságnak, mikor ilyen mélységes, szociális kötelességérzésből származik! Egyszer egy nagy udvari lakomán az a gyanúja támadt, hogy igaztalan elkobzásokból eredt a feltálatlalt ételek és italok egy része; nem nyúl hozzá semmihez. Ettől kezdve óvatossá vált az étellel-itallal szemben. Meggondolta, hogy a gazdagok lakomája a szegények keresetéből kerül ki, ezért, ha

csak feltűnés nélkül tehetette, csak a legegyszerűbb ételekkel élt. Nagypénteken és egyházi körmeneteken levetette úrnői ruháját, úgy öltözködött, mint a legszegényebbek és közéjük állt; érezte, hogy Isten előtt egyenlőnek érzi magát velük. Amikor elüldözik várából, és két hűséges cselédje elkíséri, nem enged különbséget hármuk között sem életmódban, sem ruházkozásban, éppen úgy akar élni, mint ők. Amikor minden maradék vagyonát odaadta kórházaknak, templomoknak, gyapjúfonással kereste kenyerét, mint az egyszerű emberek. Amikor édesapjának magyar lovagjai megérkeznek, hallják, hogy milyen áldatlan viszonyok között él a magyar királyleány és elszörnyűködnek, megmagyarázza nekik az ő mélységes lelki indító-okait, és a lovagok megértik őt.

De még másik leckét is ad nekünk. Intézményesen szereti gyakorolni jóságát; gondoskodik róla, hogy ne a pillanatnak, ne a véletlennek szolgáljon, hanem okosan és maradandóan szolgálja a rászorulókat. Megalapítja Wartburg várában az első szegényházat; árvaházakat, kórházakat emel. Az 1229-iki éhínség idején intézményesen szervezi meg a szegények táplálását: 900 szegény étkezik asztalánál. Ime a női kis-kör-szeretet, amely egyetemes szeretetté tágu! Ime a nő, aki férjének, családjának, házának él, mégis jut belőle mindenkinek, akit közelébe hoz az Isten.

De Erzsébet nagy szeretet-tanításának még itt sincsen vége. Ó, hiszen még az ilyen mélyről jövő, férjet, gyermeket, családot átölelő szeretet is milyen törékeny, amíg csak magára van utalva, amíg csak földi forrásokból táplálkozik. Minden emberi érzés alá van vetve a fejlődés és visszafejlődés törvényének. A megszokás elveszi erejét, a mindennapiság elszürkíti, a megúnás megbénítja. És az emberek, akikre irányul, ó, az emberek milyen gyakran bizonyulnak méltatlanoknak a rájuk pazarolt szeretetre! Milyen hálátlanok, milyen kicsinyesek, mennyire nem értenek, nem méltányolnak! Hogy megszoknak bennünket és hogy megszokjuk mi őket! Jaj, a szeretetnek, ha csak földi szeretet! Meg vannak számlálva napjai, meg van írva halálának órája! Az emberszeretetnek egyetlen kiapadhatatlan forrása az Isten szeretete.

Szent Erzsébet, aki oly egyetemes szeretetté tudta növelni a maga asszonyi szeretetét, rámutat példájával erre a harmadik igazságra is. Isten szeretetéből táplálkozik hitvesi, anyai odaadása is, az irgalmasságot Krisztus szerelméért gyakorolja: koldusban, betegben, poklosban az élő Krisztust látja. Minden cselekedete, minden szava mögül az Isten iránti szeretet rejtett napvilága csillan elő: egy kifejezhetetlen belső áhítat melege. Ez tölti el már legkisebb korában is. Már gyermekéveiről, amikor még Endre király udvarában tartózkodott, feljegyzi a legenda, mint legkedvesebb mulatságát, hogy játék közben is el-elszökött kisleánytársaitól, besurrant a templomba, imádni a rejtőző Jézust. Ez az áhítat elkíséri haláláig. Nehéz lenne megmondani, hogy mivel telt idejének nagyobb része, hitvesi, családi foglalatosságaival, szegények gondozásával, vagy ájtatossági gyakorlatokkal. Ebből a természetfölötti odaadásból fakad az az összehasonlíthatatlan nőiesség, az a földöntúli szépség, amely messze sugárzik róla. Megkapó képet nyújt erről a legenda. Követség érkezett Wartburg várába a magyar királytól. Erzsébet zavarba jött, mert éppen akkor minden díszes ruháját elajándékozta a szegényeknek, most úgy kellene megjelennie a küldöttség előtt, hogy pirulnia kellene férjének és családjának. De nincs mit tenni, kénytelen hétköznapi ruhájában megjelenni. És íme, amint belép a terembe, csodálat fog el mindenkit: szebb mindenkinél, földöntúli fényben ragyog az arca, alig tudnak ránézni. Ez az a szépség, amelyhez talán nem is kell csoda, nem is külön isteni beavatkozás: ez annak a szépségnek a visszasugárzása, amelyet szívében rejt és amely azért állandóan leragyo

mint a Sínai hegyről leszálló Mózes arcáról az Isten látásának visszfénye. Az Isteni szeretetből meríti lelkének állandó szenvedések közt is fénylő édes derűjét. Hogy mennyire szereti a lelki derűt, kedves mondások is elárulják, melyeket olvasunk tőle. Például az olyan emberekről, akiknél a jámborság a savanyúságban nyilvánul meg, azt mondja egyszer, hogy „olyanok ezek az emberek, hogy még az Úristen is megijedne a képüktől!”

E mögött a derű mögött persze az erőnek, az önfegyelemnek, a keresztény aszkézisnek biztos fegyverei őrködnek. Ő, aki férje jelenlétében ragyogó ruhákban jár és sugárzik az örömtől: amikor férje nincs otthon, kenyéren és vizen él, puszta földön hál, ostromozza magát. Állandóan és következetesen él az aszkézisnek, mégpedig egy kemény, szinte kegyetlen - a mi puhább természetünkhöz szabott érzésünk szerint egyenesen túlzottnak tetsző - aszkézisnek elszánt eszközeivel, és hősiekedelmességgel veti magát alá azoknak a súlyos, sokszor gyötrelmes próbáknak, melyeket szigorú, keménykezű lelkiatyja, Marburgi Konrád szab rá.

Hogy ez az isteni szeretet milyen mélyen lakott lelkében, mennyire ez volt igazi erőforrása, a legnagyobb csapás idején mutatkozott meg. Amikor egész családja ellene esküszik, mikor kiűzik várából a téli éjszakába, mikor a tartomány fejedelműje gyermekeivel menekülni kénytelen férje várából, országa székvárosában senki sem meri befogadni, hiába kopogtat a házak kapuján, a megfélemlített polgárok nem mernek szembeszállni a hatalmas őgrófi-családdal. Erzsébet végre egy korcsmának disznóóljában kénytelen meghúzni magát éjszakára. Másnap boldogságtól sugározva megy el a ferences atyákhoz és megkéri őket, hogy Te-Deumot mondjanak nevében, amiért az Isten így meglátogatta. Ime, a győzelmes erő, férfiúinál erősebb erő, amely ennek a gyenge nőnek a lelkéből sugárzik! Sugárzik hitvesére, családjára, környezetére, sugárzik szegényekre, betegek, árvákra, szétsugárzik az egész keresztény emberiségre, felsugárzik a legmagasabb régiókig: - végül már nem egy család, nem egy tartomány, hanem az egész világ számára melegítő fényesség lesz, hegyen épült város, „világ világossága.” Ez a Te Deum egy másik nagy szentet juttat eszünkbe, aki a legnagyobb szenvedés, betegség idején énekelte a maga csodálatos Naphimnuszát: Assisi Szent Ferencet. Erzsébet is annak a felkelő napnak a fényében jár, annak a nagy lelki megújulásnak, annak a történelmi újjászületésnek fényében, amelyet Assisi nagy szentje hozott Európa egére. Assisi Szent Ferenc mellett Erzsébet a kor másik nagy világossága. Szent Erzsébet tudatosan csatlakozik az Assisi Szegényke követői közé. Szent Ferenc harmadrendjének, ennek a világiak számára alapított felszerzetességnek ő a meghonosítója, első képviselője Németországban. Amikor Szent Ferenc meghallja Erzsébet tetteinek hírért, saját köpenyét küldi neki, Erzsébet azontúl áhítattal viseli a drága ajándékot, amely így két nagy szent erekléként maradt az utókorra. A legendaköltészet is hasonló muzsikával veszi körül mindkettőt. A rózsza-csoda édes testvére „Szent Ferenc virágocskái”-nak. Egy másik legenda szerint halálakor - akárcsak az assisi nagy költő-szent halálakor - eljönnek a madarak az eresz alá, és énekkel búcsúznak tőle.

Igy nő meg a gondos, egyszerű családanya, a boldog hitves, a szorgos nagymama a világ világosságává. Mikor meghal, fiatalon, huszonnégyéves korában: káprázatos gyorsan, már hét év múlva szentté avatják. És II. Frigyes, akitől nem fogadta el a koronát életében, most odateszi azt a koporsójára. Ime a világ hódolata a női eszmény előtt, a tiszta, igaz nőiség előtt, amely a kicsiből nő naggyá, családból világít ki az egész világra, a szeretetet emeli világhódító erővé.

De hát a nő eszményképét nem inkább a szépségben kellene keresnünk? Nem elsősorban erre gondolna a legtöbb nő, ha női ideálról van szó, és a férfiaknak is igen nagy része nem ebben látja-e sokszor az asszonyi tökéletességet? És igaza is van mind a kettőnek. Csakhogy szépség és szépség között különbség van. Van szépség, amely mulandó: Erzsébet szépsége örökkévaló. Van szépség, amely hideg és meddő: Erzsébet szépsége melegít, termékenyít, boldogít. Van szépség, amely nem mindenkinek adatott: a külső szépség. Erzsébet szépségét mindenki megnyerheti, aki igazán akarja és Isten kegyelmét hívja segítségül. A belső szépség ez, a lélek szépsége. Van egy szépség - és ez az igazi, - amely legmagasabb fokon egy a jóssággal. A szeretet szépsége, amelynek legnagyobb szimbóluma a rózsa-csoda: a rózsa, amelyet kenyérből változtatott rózsává a szeretet. A kenyér a jósság képe, a rózsa a szépségé. Kenyérből rózsa: jósságból szépség, diadalmas szépség, - ez az örök női eszmény, amely „magasba von.” Erre van szüksége a nőnek, erre még nagyobb szüksége a férfinak, mert ez az egyetlen meleget adó forrás. E nélkül elsorvad a nő és elsorvad a férfi is. Ebből fényesség forrásozik, meleg és erő, Isten-megszentelte boldogság, evangéliumi jósság, szociális megváltás, szabadító, üdvözítő istenszeretet. Ez az a női eszmény, amelyre a magyar királylány megtanította a világot, amely vigasztalása minden népeknek, amelyre olyan égető szüksége van minden embernek és minden időnek, nekünk ma talán mindennél jobban. Asszonyok, leányok, férfiak, magyarok, emberiség: hallgassunk a rózsa-csodás királyleányra és legyünk az igének követői, nemcsak hallgatói.

A szöveg eredete a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár - a magyarnyelvű keresztény irodalom tárháza.